

УДК "19":82.091:7.049.1-051

ОБРАЗ ФАТАЛЬНОЇ ЖІНКИ У ДРАМАХ СТАНІСЛАВА ПШИБИШЕВСЬКОГО “СНІГ” ТА “ЧОРНА ПАНТЕРА, БІЛИЙ ВЕДМІДЬ” ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

Христина СТЕЛЬМАХ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра польської філології,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: krisstel@ukr.net*

У статті досліджено специфіку образу фатальної жінки у драмі Станіслава Пшибишевського “Сніг” та драмі Володимира Винниченка “Чорна Пантера, Білий Ведмідь”. З’ясовано походження цього образу у світовій літературі. Проаналізовано жіночі образи у драмах – образ фатальної красуні (Чорна Пантера) та жінки-ангела (Бронка), які належать до стереотипних образів жінок у літературі.

Ключові слова: фатальна жінка, драма, С. Пшибишевський, В. Винниченко, образ жінки, стереотипні образи жінок.

Зіставлення творчості Станіслава Пшибишевського та Володимира Винниченка не є новим у польських та українських літературознавчих студіях. В українському літературознавстві виділяють навіть окрему паралель – Винниченко – Пшибишевський, наголошуючи на особливому інтересі В. Винниченка до творчості С. Пшибишевського. Микола Рудницький зазначав, що “роль Винниченка аналогічна до ролі Пшибишевського в польській літературі...” [4, с. 310]. І їхня схожість цим не обмежується. Як зазначає Валентина Хархун, Станіслав Пшибишевський та Володимир Винниченко об’єднані “одним художнім ареалом – територією “модернізму” [5, с. 112].

Позиції обох письменників збігаються на антитрадиційності, ламанні усталених етичних канонів, табу, накресленні нових наративних перспектив, конструюванні модерністської картини світу, яку визначають тенденції антипозитивізму, антицивілізаційності, індивідуалізму, ірраціоналізму, інтелектуалізму. Отже, є підстави говорити про типологію художніх практик Володимира Винниченка і Станіслава Пшибишевського, що розвивались у модернізмі. Схожість поетикальних особливостей творчості цих письменників простежується на наративному, образному, проблемному рівнях [5, с. 112].

Метою статті є показати схожість драм С. Пшибишевського «Сніг» та В. Винниченка «Чорна Пантера, Білий Ведмідь» на сюжетному рівні та зосередити увагу на специфіці образу фатальної жінки в обох драмах. Таку схожість можна прослідкувати, порівнюючи драми “Сніг” С. Пшибишевського та “Чорна Пантера,

Білий Ведмідь” В. Винниченка. Про те, що обидві драми є особливими у доробку письменників, свідчить і неабияка популярність обох драм. Прем’єра “Снігу” стала подією не лише театральною, викликаючи бурхливу суперечку між молодшим та старшим поколіннями митців [7, с. 5]. Про п’єсу “Чорна Пантера і Білий Ведмідь” дослідник В. Винниченка Г. Костюк писав: “Ні одна п’єса ні одного українського драматурга за всю історію української літератури не може похвалитися такою сценічною біографією” [цит. за 1, с. 274]. Перше, що впадає у вічі, – схожість обох драм на сюжетному рівні, в основі якого лежить любовний трикутник (чи чотирикутник), у якому центральне місце займає образ фатальної жінки.

Образ фатальної жінки – один з найдавніших архетипних жіночих образів. Найбільш давніми та знаними є біблійні образи Саломе та Далілі, а також образи Клітемнестри та сирен з грецької міфології. Образ фатальної жінки набув особливого поширення у кінці XIX – початку XX століття і вважається одним із типових образів епохи модернізму (надзвичайно розповсюджений також у малюванні (тут варто згадати, перш за все, картини Едварда Мунка) та німому кіно). Атрибутами образу фатальної жінки є виражена сексуальність, мистецтво спокуси, схильність до руйнування подружніх зв’язків, маніпулятивність за допомогою флірту, впевненість, харизма; це жінка, яка використовує своє становище або особисті риси як засіб впливу на чоловіків, жінка, яка свідомо здобуває та кидає чоловіка.

У сюжеті обох драм лежить любовний трикутник. Тадеуш у драмі Станіслава Пшибишевського «Сніг» стає об’єктом жадань двох жінок – його законної дружини Бронки та її подруги, фатальної жінки Еви. Бронка – “prosta... biała... szlachecka dziewczyna, nieświadoma ni grzechu, ni snoty” [6, с. 21]. Її антиподом є Ева, подруга Бронки і колишнє кохання Тадеуша. Вона приїздить до них у гості на запрошення самої Бронки, руйнує їхній шлюб і життя Бронки.

Об’єктом суперництва двох жінок стає і Корній Каневич (Білий Медвідь). Перша – його законна дружина Рита (Чорна Пантера), друга – Сніжинка, “вільна жриця мистецтва”, що прагне завоювати Корнія Каневича. Характеристики головних героїнь також будуються на контрасті – Сніжинка – холодна красуня, Чорна Пантера ж уособлює сильний темперамент та нестримну енергію. Контрастує з цим темпераментом її чоловік Корній, Білий Ведмідь – занурений у творчість, нерішучий у життєвих справах митець. Однак не такими однозначними, як у С. Пшибишевського, є образи Сніжинки та Чорної Пантери.

Брат Тадеуша, Казимир, закоханий у Бронку (С. Пшибишевський створює у драмі любовний чотирикутник) порівнює її до білого снігу “który na zmarzłą grudę ziemi opadnie, ugrzeje, otuli tego trupa, doróki nie odżyje, budzić się nie pocznie i z ciepłego już łona, z ziarn, zda się zmarzłych ziarn, nowe, świeże kielki puszczac pocznie...” [6, с. 114]. Метафора снігу присутня й у імені фатальної жінки Сніжинки у драмі В. Винниченка, але тут сніг є радше відображенням холодної краси героїні, а не символу простоти та затишку, як у випадку з Бронкою.

Обов’язковим атрибутом фатальної жінки є яскрава зовнішність. Їхня врода наскільки вражає, що це змушені визнати навіть інші жінки. Саме Евина врода стає

предметом невротичного неспокою Бронки: “Ach, jaka ona piękna, widziałeś, jaka ona piękna? Widziałeś?” [6, с. 29]. Викликає захоплення у чоловіків і в Сніжинки, яка є її суперницею, і Чорна Пантера – “Сніжинка захоплено встає і жадно слідкує. До Корнія – Вона гарна, Медведю! Вона страшенно гарна!” [1, с. 230].

Зустріч з фатальною жінкою виявляється для чоловіка дуже насиченою емоційно і еротично, після чого настає спустошення на енергетичному рівні. Тадеуш визнає, що “serce było suche jak wior, dusza obolała...” [6, с. 33]. Тадеуш навіть демонізує її властивість впливати на чоловіків: “ja z moją energiczną i silną naturą nie czułem się dobrze w tych średniowiecznych, zimnych i smutnych murach, w których tamta tylko żyć umiała. Tam straszło po nocach. Tam zagościły widma i mary. Energia topiła się jak wosk w ogniu...” [6, с. 37].

Фатальну жінку часто зображають як таку, що має таємничу силу маніпулювання чоловіками. Люди піддаються цьому впливові, проте не можуть його збагнути. Таку тактику “льоду та вогню”, а по суті, маніпулювання майстерно використовують і Ева, і Чорна Пантера. Ось як бачить це Бронка, подруга Еви: “Miłość jej czasami była dla mnie udęczeniem i męką. To znowu była tak nieskończenie dobra, była jagnięciem, z którym się bawić mogłam: niewolnicą, która myśli na mym czole czytała, to znowu kapryśna jak tyran, zazdrosna o każdą myśl moją, o każde drgnienie serca” [6, с. 28].

Евине бажання нищити людські долі існує ніби незалежно від неї, є нездоланною частиною її душі. Від миті, коли вона з’являється у будинку, над усіма героями наче зависає якийсь фатум. Ніколи я буду твоїм, переконує себе Тадеуш, – сьогодні, відповідає йому Ева, ще сьогодні... Вона впевнена у своїй майже надприродній силі зваблювати чоловіків там, де з’являється. Життя Тадеуша руйнується одразу ж з її появою: “Iecisz w ogień jak ćma – od chwili, jak postyszałeś mój głos za tą kotarą, runął od razu ten pałac z kart, który tak mozolnie i z takim trudem wybudowałeś, a nazwałeś swoim szczęściem. Tobie ciasno tu w tym cichym, ciepłym zakątku. W tobie rwie się wszystko, zapory łamać, światy zdobywać!» [6, с. 62].

Зламани щастя двох людей – Корнія Каневича (Білого Ведмеда) та Рити (Чорної Пантери), вирвати чоловіка з його тихого сімейного кутка прагне і Сніжинка, фатальна жінка, Муза-гетера, тип, властивий Винниченковій прозі. Її образ позначений природнім еротизмом, однак, крім зовнішності, у неї є й інші чесноти: вона – тонкий мистецтвознавець та критик. Непростим є моральний бік її поведінки. У драмі “Сніг” Ева руйнує лише шлюб двох дорослих людей, а Сніжинка ставить під загрозу існування сім’ї з дитиною. У подружжя важко захворює Лесик, грудне маля, Рита (Чорна Пантера) просить Корнія (Білого Медведа) продати картину, щоб терміново вивезти дитину в інший клімат. Корній не може зробити вибору між своїм шедевром та любов’ю до сина. Чимало літературознавців зараховують образ Чорної Пантери до особливого винниченківського типу традиційних жіночих ролей – образу Пушистої Самочки, який є втіленням материнства. Однак, на наш погляд, у ній зосереджені два образи – матері та фатальної красуні. Рита втрачає увагу чоловіка і, прагнучи повернути свій контроль над ним, робить дивний вибір – залишає смертельно хвору дитину, яку можна врятувати лише протягом кількох

днів, і йде жити до іншого чоловіка, з метою викликати ревності Білого Ведмеда. Це зовсім не вписується в образ Пушистої Самочки – жінки-матері, у якої переміг би надзвичайно сильний інстинкт материнства. Неможливість самостійного вибору вона розуміє і сама – “я не знаю, кого я більше люблю, тебе чи Лесика, але знаю, що без половини серця жити не можу! ..я вб’ю тебе, Лесика і себе!” [1, с. 238].

Чорна Пантера без зусиль закохує у себе Мулена, живе у нього і за його кошт “без жодного поцілунку”, вона, як і Ева, майстер маніпулювання. Мулен, як і Тадеуш, легко піддається такому впливові: “Як розказував мені Мулен, це щось екстарвагантне. Це любов якоїсь дикунки. Вона то обіцяє йому неземні блага, то сміється з його; то рветься, то сидить як камінь. Потім схоплюється, велить себе везти в шантиани, регочеться, робить скандали. Але це... о, в цьому і є трагедія нашого Мулена, це його найбільш притягає до неї!” [1, с. 218].

В обох драмах дві жінки навколо головного героя символізують роздвоєність його душі. Бронка є персоніфікацією спокою, прихистку від “туги над тугою”, білого снігу, “który na zmarzłą grudę ziemi opadnie, ugrzeje, otuli tego trupa, doróbki nie odżyje, budzić się nie pocznie” [6, с. 114]. Ева втілює цю тугу, сум Тадеуша за давнім життям, до якого він повертається після короткочасного відпочинку під захистом Бронки-снігу.

Корній розривається між любов’ю до мистецтва, яке символізує Сніжинка, і любов’ю до сина, яку втілює образ його дружини Рити. Він, як і Чорна Пантера, неспроможний зробити усвідомлений вибір між цими двома його пристрастями і зволікає всього лиш кілька днів, які стають фатальними для дитини – вона помирає. Білий Ведмідь закінчує картину, пишучи її з Рити та мертвої дитини у неї на руках. Нарешті він малює страждання, яких йому бракувало на їхніх обличчях, нарешті він щасливий.

Сильний інстинкт материнства, а не любов до чоловіка перемагає у Чорній Пантері, коли стає вже, однак, запізно. Бажаючи помститися чоловікові за сина, вона биває чоловіка і себе, і знищує картину.

Мистецтво і Материнство не можуть співіснувати разом. До такої думки підштовхує Білого Медведя Сніжинка. “Артист є жрець, артист – весь краса повинен бути, весь! Пелюшки, горщечки, колиски – це не його справа! Двом богам не служать! Ну що з того, що помре ваш Лесик? Будемо говорити нарешті прямо! Замість того, ви стаєте вільним, легким, ви всі сили дасте тому, що вічно!” [1, с. 225]. Незважаючи на усю моторошність суджень Сніжинки, вона отримує верх над Чорною Пантерою, над природними людськими інстинктами материнства. Сніг, символом якого є Бронка, звільняє місце для весни, Бронка закінчує життя самогубством разом із Казимиром, закоханим у неї без відповіді. Сніжинка і Білий Медвідь значно краще пасують один до одного, вони обоє можуть жити у холодному світі мистецтва. Немає у ньому місця для Чорної Пантери, яка “не прощає за дітей”.

Цю драму можна розглядати і під впливом філософії Анрі Бергсона, яка мала значний вплив на течію модернізму. А. Бергсон розглядав світ як зіткнення і конфлікт двох протилежних рухів: життя, яке прагне вгору, і матерії, що падає вниз.

Корній Каневич обирає життя, а не сім'ю, матерію, що гальмує його, про що він неодноразово заявляє у тексті драми. Суття життя складає творчість, за А. Бергсоном – “ірраціональний порив”, який і переважає у поведінці Корнія Каневича і протиставляється раціоналістичній поведінці його дружини, коли вона намагається зберегти сім'ю.

Цікаво, що С. Пшибишевський використовує два стереотипні образи жінок – фатальної жінки і жінки-ангела (жінки-ідеалу). Жінкою-ангелом, втіленням усіх чеснот є Бронка, до того часу, доки залишатиметься недоступною. Штучність цієї креації підтверджує умовність кохання Казимира, брата Тадеуша, який закоханий у Бронку – “A tak, gardziłby, toba, gdybyś mi jednym, jednym ruchem wzajemność okazała” [6, с. 147]. У цих словах зосереджена амбівалентність природи чоловічого кохання образу ідеальної жінки – з одного боку, Казимир, безперечно, її кохає, а з іншого, помітна сильна дистанційованість від об'єкта кохання. Очевидно, що сексуальний потяг присутній у чоловіка, однак він накладає певне “табу” на його прояви. Існує також повна “заборона” на вияв сексуальності з боку самої жінки, що чудово ілюструють слова Казимира. Жінка знаходиться на п'єдесталі лише доти, доки не викаже взаємності або сексуальної зацікавленості. На нашу думку, образи фатальної жінки та жінки-ангела (жінки-ідеалу) слід шукати в архетипних образах блудниці та Диви Марії. Особливістю цих образів є відмежування сексуальної складової – прояви сексуальності у фатальної жінки та їх відсутність у жінки-ангела. Очевидним є неможливість поєднання сексуального потягу та “високого” кохання в одному образі, тому, на нашу думку, образ жінки-ангела є далеким від реальних жіночих образів і, як і образ фатальної жінки, є штучною креацією.

Та все ж популярність образу фатальної жінки серед авторів-чоловіків залишається прикладом жіночої незалежності, є виявом водночас бажання такої жінки та страху чоловіків перед сильною жіночою особистістю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Винниченко В.* Чорна Пантера, Білий Ведмідь / Володимир Винниченко // Вибране / Володимир Винниченко. – К. : Школа, 2002. – С. 197–268.
2. *Вороний М.* Український театр у Києві / М. Вороний // Твори / М. Вороний. – К. : Дніпро, 1989. – С. 205–241.
3. *Мороз Л.* “...Сто рівноцінних правд”. Парадокси драматургії В. Винниченка / Л. Мороз. – К. : ВІПОЛ, 1994. – 208 с.
4. *Рудницький М.* Від Мирного до Хвильового / Михайло Рудницький. – Львів : Діло, 1936. – 440 с.
5. *Хархун В.* Володимир Винниченко і Станіслав Пшибишевський: типологія художніх практик / В. Хархун // Наукові записки. Том 17. Філологія – К. : Нац. ун-т “Києво-Могилянська академія”, 1999. – С. 111–115.
6. *Przybyszewski S.* Śnieg / Stanisław Przybyszewski. – Warszawa : Czytelnik, 1987. – 153 s.

7. *Taborski R. Śnieg Stanisława Przybyszewskiego / Roman Taborski // Śnieg / Stanisław Przybyszewski. – Warszawa : Czytelnik, 1987. – S. 3–12.*

Стаття надійшла до редколегії 27.10.2011

Прийнята до друку 30.11.2011

**CHARACTER OF FEMME FATALE IN STANISŁAW
PRZYBYSZEWSKY'S DRAMA "ŚNIEG" ("THE SNOW")
AND VOLODYMYR VYNNYCHENKO'S "CHORNA PANTERA,
BILYY VEDMID" ("THE BLACK PANTER
AND THE WHITE BEAR")**

Khrystyna STELMAKH

*The Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Polish Philology,
Universytetska Str., 1, Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: krisstel@ukr.net*

In the given research article we examined the specificity of a femme fatal character in drama of Stanisław Przybyszewski "Śnieg" ("The Snow") and Volodymyr Vynnychenko's "Chorna Pantera, Bilyy Vedmid" ("The Black Panther, The White Bear"). We reviewed this character origination in a world literature. The female characters were analyzed in the dramas: the characters of a fatal beauty (Black Panther) and a woman-angel (Bronka), those belong to stereotyped female characters in literature.

Key words: femme fatale, drama, S. Przybyszewski, V. Vynnychenko, characters of women, stereotypical women's characters.

**ОБРАЗ РОКОВОЙ ЖЕНЩИНЫ В ДРАМЕ СТАНИСЛАВА
ПШИБЫШЕВСКОГО "СНЕГ" И ДРАМЕ ВЛАДИМИРА
ВИННИЧЕНКО "ЧЕРНАЯ ПАНТЕРА, БЕЛЫЙ МЕДВЕДЬ"**

Кристина СТЕЛЬМАХ

*Львовский национальный университет имени Ивана Франка,
кафедра польской филологии,
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000,
e-mail: krisstel@ukr.net*

В статье исследована специфика образа роковой женщины в драме Станислава Пшибышевского "Снег" и драме Владимира Винниченко "Черная Пантера, Белый Медведь". Выяснено происхождение этого образа в мировой литературе. Проанализированы женские образы в драмах – образ роковой красавицы (Черная Пантера) и женщины-ангела (Бронка), которые относятся к стереотипным образам женщины в литературе.

Ключевые слова: роковая женщина, драма, С. Пшибышевский, В. Винниченко, образ женщины, стереотипные образы женщин.